

**СПЕЦІАЛЬНІ ОЗНАКИ СУБ'ЄКА КРИМІНАЛЬНО КАРАНОГО ДІЯННЯ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА****SPECIAL SIGNS OF A SUBJECT OF CRIMINAL ACTION UNDER
THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF POLAND**

Шуп'яна М.Ю., к.ю.н.,

доцент кафедри кримінального права і кримінології

Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена висвітленню сутності та змісту спеціальних ознак суб'єкта кримінально караного діяння за польським кримінальним законодавством. Проаналізовано питання, пов'язані з чинністю польського кримінального законодавства, вчиненням кримінально караного діяння в певній формі та у співучасті та їх впливом на змогу особи бути суб'єктом кримінально караного діяння. Автор зазначає, що спеціальні ознаки суб'єкта кримінально караного діяння характеризуються тим, що лише у певних випадках вони зумовлюють кримінальну відповідальність, модифікують її або мають певне значення у сфері застосування стосовно винної особи певних заходів кримінально-правового характеру. Зокрема, це: властивості, зумовлені чинністю польського кримінального законодавства, за колом осіб, властивості, що зумовлюють кримінальну відповідальність за вчинення злочину в певній формі, за вчинення індивідуального злочину, властивості, що зумовлюють, модифікують або мають якесь значення у сфері застосування певних заходів кримінально-правового характеру. Зокрема, до ознак суб'єкта кримінально караного діяння поряд із наявністю загальних ознак належать польське громадянство, статус іноземця, а також статус публічної посадової особи, яка несе службу за кордоном. У статті автор також наголошує, що, за загальним правилом, окрім наявності загальних ознак суб'єкта кримінально караного діяння, особа не має володіти іншими ознаками, які залежать від стадії злочину чи форми співучасті. Однак із цього правила є виключення, які стосуються замаху на кримінально караного діяння, що не має шансів на реалізацію.

Ключові слова: громадянство, державний службовець, іноземець, публічна посадова особа, співучасть.

Article is devoted to the nature and content of the special features of the subject of the criminal act under Polish criminal law. Analyzed issues related with validity of Polish criminal law, committing a criminal act in a certain form and in complicity and their impact on a person's ability to be the subject of a criminal act. The author emphasizes that these features only in certain cases determine criminal liability, modify it or have a certain significance in the scope of application to the guilty person of certain measures of criminal-legal nature. The author notes that the special features of the subject of a criminal act are characterized that only in certain cases they determine criminal liability, modify it or have a certain significance in the field of application in relation to the guilty person of certain measures of criminal-legal character. These are, in particular, the properties due to the validity of Polish criminal law in the circle of persons; properties that determine criminal liability for committing a crime in some form; for the commission of an individual crime, the properties that determine, modify or have some significance in the application of certain measures of criminal-legal nature. In particular, to signs of the subject of criminally punished act, along with existence of the general signs concern: polish citizenship, the status of a foreigner, as well as the status of a public official serving abroad. The author also emphasizes that, as a general rule, in addition to the general characteristics of the subject of a criminal act, a person should not have other characteristics that depend on the stage of the crime or the form of complicity. However, there are exceptions to this rule, which relate to an attempt to commit a criminal act, which has no chance of implementation.

Key words: citizenship, state employee, foreigner, public official, complicity/

Постановка проблеми. Одним із важливих аспектів аналізу поняття суб'єкта кримінально караного діяння є дослідження його ознак. Усі ці ознаки поділяються на дві групи: загальні та спеціальні. Щодо загальних ознак, то це ознаки, які завжди визначають визнання винної особи суб'єктом кримінально караного діяння, тому що зумовлюють визнання діяння кримінально караного і їх наявність завжди є підставою кримінальної відповідальності. Спеціальні ознаки характеризуються тим, що вони лише в певних випадках зумовлюють кримінальну відповідальність, модифікують її або ж впливають на сферу застосування стосовно винної особи заходів кримінально-правового характеру. Незважаючи на те, що спеціальні ознаки суб'єкта кримінально караного діяння закріплені в кримінальному законодавстві як України, так і країн Європейського Союзу і їх зміст є досить усталеним у теорії кримінального права, залишається низка дискусійних питань, пов'язаних із цією категорією. Зокрема, можуть виникати певні питання з визначенням цих ознак у конкретному кримінальному караному діянні, їх змісту тощо. Ці ознаки свідчать про те, що особа, яка вчиняє кримінально караного діяння, характеризується певними якостями (вміннями, навичками, фізичними чи психологічно-психічними), що вирізняють її із сукупності загальних суб'єктів злочину, водночас це означає наявність у такої особи і загальних ознак, відсутність яких свідчить і про відсутність спеціальних ознак. Необхідно наголосити, що в процесі реформування кримінального законодавства звернення до базових категорій є пріоритетним, оскільки дає змогу

з'ясувати ставлення до них законодавця тієї чи іншої країни, залученої в міжнародні відносини. Спеціальні ознаки є важливою, а для деяких складів злочину – невід'ємною складовою частиною сутності суб'єкта кримінально караного діяння як необхідного елементу складу кримінально караного діяння згідно з кримінальним законодавством. Вищевказане, а також процеси євроінтеграції свідчать про актуальність цього питання в руслі дослідження європейського досвіду, що є важливим аспектом якнайкращого його вирішення в нашому законодавстві.

Стан дослідження. Теоретичним і практичним проблемам, пов'язаним із питанням спеціальних ознак кримінально караного діяння, приділяли увагу в роботах відомі зарубіжні вчені в галузі кримінального права, зокрема, А. Золь, А. Марек, Р. Дембський, В. Врубель, М. Мозгава, Ю. Ващинський, С. Стричак та ін., які проаналізували та розвинули наукові уявлення з цього питання. Однак, незважаючи на вказане, необхідно зазначити, що в сучасній юридичній літературі з кримінального права мають місце поки що початкові спроби дослідження питання, пов'язаного з порівняльно-правовим досвідом у сфері спеціальних ознак суб'єкта кримінально караного діяння. Саме тому **метою статті** є детальний аналіз чинного законодавства і юридичної літератури, а також подальша розробка питання, пов'язаного із сутністю та змістом спеціальних ознак суб'єкта кримінально караного діяння в Республіці Польща.

Результати дослідження. Серед ознак, якими має володіти особа, щоб її можна було визнати суб'єктом кримінально караного діяння, виділяють загальні і спеціальні ознаки.

Під поняттям «загальні ознаки» розуміють ознаки, які зумовлюють кваліфікацію діяння як кримінально караного діяння, без огляду на форму співучасті, на вид злочину чи вид заходів кримінально-правового характеру, що можуть бути застосовані до винної особи. Враховуючи ці ознаки, можна використовувати поняття «загальна здатність особи бути суб'єктом кримінально караного діяння та нести кримінальну відповідальність». Загальними ознаками суб'єкта злочину є досягнення винним певного віку і осудність.

Щодо віку, то згідно з § 1 ст. 10 КК РП, кримінальній відповідальності підлягає особа, яка вчинила кримінально каране діяння після досягнення нею *сімнадцятирічного віку*. Водночас необхідно наголосити, що, згідно з § 2 ст. 10 КК РП, за переліченими в ньому злочинні діяння особа підлягатиме кримінальній відповідальності в разі їх вчинення після досягнення нею 15 років, якщо обставини справи і ступінь розвитку винної особи, його особливості і особливості умов її проживання та перебування дають підстави прийняти таке рішення, зокрема, якщо застосовані раніше виховні чи виправні засоби виявилися безрезультатними.

До загальних ознак суб'єкта злочину належить також осудність винної особи. Відповідно до чинного КК РП особа є осудною в разі відсутності ознак стану неосудності, передбачених у § 1 ст. 31 цього кодексу. Необхідно зазначити, що КК РП не оперує терміном «неосудність» і не вживає його. Однак у п. III «Звільнення від кримінальної відповідальності» ст. 31 розкриває зміст цього поняття і досить докладно описує медичний і юридичний критерії. Зокрема, § 1 ст. 31 вказує: «Не вчиняє злочину той, хто через психічну хворобу, розумову відсталість або інше порушення психічної діяльності не може в момент вчинення діяння розуміти значення або керувати своєю поведінкою». Крім цього, в § 2 цієї статті дано визначення обмеженої осудності, згідно з яким, якщо в момент вчинення злочину здатність розуміти значення діяння або керувати поведінкою було значним чином обмежена, суд може застосувати надзвичайне пом'якшення покарання [1, s. 135].

Під поняттям «спеціальні ознаки» розуміють ті ознаки, які лише в певних випадках зумовлюють кваліфікацію діяння як кримінально караного. Їх наявність яких зумовлює, модифікує чи має якесь значення для вирішення питання щодо застосування певних засобів кримінально-правового характеру. Це, наприклад, ознаки, які визначають, чи застосування до винної особи польського кримінального законодавства належить від сфери його чинності (наприклад, володіння польським громадянством винною особою), ознаки, що зумовлюють кримінальну відповідальність за вчинення злочину у зв'язку з наявністю певної форми співучасті (наприклад, якщо особа є замовником злочину), за вчинення певного злочину (особливості, що є ознаками індивідуальних злочинів), або такі, які мають певне значення у сфері застосування певних заходів кримінально-правового характеру (покарань, кримінальних заходів, заходів випробування або запобіжних заходів). У цьому випадку ми говоримо про «особливу здатність особи бути суб'єктом кримінально караного діяння та нести кримінальну відповідальність».

На противагу вказаним вище загальним ознакам, які завжди визначають визнання винної особи суб'єктом кримінально караного діяння, тому що зумовлюють визнання діяння кримінально каранним і завжди зумовлюють кримінальну відповідальність, спеціальні ознаки характеризуються тим, що лише в певних випадках вони зумовлюють кримінальну відповідальність, модифікують її або мають певне значення у сфері застосування стосовно винної особи певних заходів кримінально-правового характеру [2, s. 98].

Це, наприклад, властивості, зумовлені чинністю польського кримінального законодавства, властивості, що зумовлюють кримінальну відповідальність за вчинення злочину в певній формі, за вчинення індивідуального

злочину, властивості, що зумовлюють, модифікують або мають якесь значення у сфері застосування певних заходів кримінально-правового характеру.

У ситуації, коли чинність кримінального права певної держави є необмежена, коли обов'язковим є застосування так званого універсального правила, дії такого кримінального законодавства, то йому підпорядковується кожен, хто вчиняє діяння, яке в той час визнається кримінально каранним, без наявності в нього якихось особливих ознак, якщо винна особа володіє загальними ознаками, які зумовлюють його здатність нести кримінальну відповідальність (вік і осудність). Універсальне правило проте не є загальнообов'язковим. Сфера підпорядкування кримінальному праву певної держави буває обмежена. В окремих державах вона буває більш або менш чітко визначеною.

Згідно з приписами чинного польського кримінального законодавства, ознаками суб'єкта кримінально караного діяння, які зумовлюють притягнення його до кримінальної відповідальності або застосування певних заходів кримінальної відповідальності, є польське громадянство, статус іноземця, а також статус публічної посадової особи, яка несе службу за кордоном [3, s. 75].

Володіння польським громадянством не є умовою застосування польського кримінального права у випадку злочину, вчиненого на території Республіки Польща або на польському повітряному чи водному кораблі. Згідно з ст. 5 КК РП у разі вчинення злочину в такому місці польське кримінальне право застосовується без огляду на громадянство винної особи, за винятком випадків, коли міжнародна угода, стороною якої є Республіка Польща, передбачає інакше. Ця ознака є обставиною, яка зумовлює застосування польського кримінального права стосовно винної особи, яка вчинила злочин за кордоном (ст. 109 КК РП) [4].

Питання польського громадянства врегульоване в ст. 34 Конституції Республіки Польща, а також більш докладно в законі «Про польське громадянство» від 15.02.1962 року.

Під поняттям «закордон» розуміється кожне місце, яке не є розміщене на території Республіки Польща або польським повітряним чи водним судном. Місця, охоплені поняттям «Територія Республіки Польща», визначені передусім у законі «Про захист державного кордону» від 12.10.1990 року, а також у законі «Про морський територіальний простір Республіки Польща і морську адміністрацію» від 21.03.1991 року. Діяння вважається вчиненим за кордоном, якщо, згідно з § 2 ст. 6 КК РП, закордон був місцем, в якому винна особа вчинила діяння або бездіяльність, або коли наслідок кримінально караного діяння настав або мав настати згідно з умислом винної особи, якщо жодне із цих місць не знаходилося на території Республіки Польща або не було польським водним чи повітряним судном. Якщо деякі з цих місць були за кордоном, але принаймні одне з них знаходилося на території Республіки Польща або було польським водним чи повітряним судном, у такій ситуації польський кримінальний закон застосовується на підставі ст. 5 Кримінального кодексу (коли, наприклад, своє діяння реалізував за кордоном, а наслідок настав на території Республіки Польща). Діянням, вчиненим на території Республіки Польща або на польському водному чи повітряному судні, а не за кордоном, вважається також пролонговане, тривале, розтягнене в часі діяння, коли лише частина таких діянь була реалізована в такому місці [5, s. 87].

На підставі ст. 109 КК РП польське кримінальне законодавство застосовується тоді, коли винна особа мала польське громадянство станом на момент вчинення діяння, тобто, згідно з § 1 ст. 6 КК РП, в той час, коли винна особа, вчинила діяння або бездіяльність, навіть якщо потім втратила це громадянство або навіть незважаючи на володіння громадянством іншої держави в момент вчинення діяння. Натомість польське кримінальне право не застосовується

до винної особи, яка в момент вчинення діяння не мала польського громадянства, незважаючи на те, що мала польське громадянство перед вчиненням діяння чи набула його після вчинення діяння.

Володіння польським громадянством має вирішальне значення для застосування стосовно винної особи, яка вчинила злочин за кордоном, польського кримінального права, проте лише за умови, що діяння визнане злочином також законодавством, що діє на території вчинення злочину (§ 1 ст. 111 КК РП; так звана умова подвійної злочинності, певною мірою «подвійної карності»). Згідно з § 2 ст. 6 КК РП, якщо діяння вчинене у двох різних місцях за кордоном, вказана умова вважається виконаною, якщо хоча би в одному із цих місць діяння визнається злочином [6, s. 451].

Стосовно винної особи, яка має польське громадянство, але вчинила злочин за кордоном, польське кримінальне право застосовується також незалежно від того, чи закон, який діє на території вчинення кримінально караного діяння, визнає це діяння злочином. Це стосується випадків, коли винною особою є польський державний службовець, який вчиняє злочин за кордоном під час несення служби і у зв'язку із виконанням своїх функцій, або коли злочин вчинений у місці, що не підпорядковується жодній державній владі (§ 3 ст. 111 КК РП) [1, s. 137].

У цьому контексті виникає питання про сутність поняття «державний службовець». Визначення цього поняття сформульоване в § 13 ст. 115 КК РП. Це поняття охоплює таких осіб:

- 1) Президента Республіки Польща;
- 2) посла, сенатора, радника;
- 3) посла Європарламенту;
- 4) суддю, лавника, прокурора, фінансового функціонера слідчих органів або органу, якому підпорядковуються слідчий орган, нотаріуса, комірника, судового куратора, судового наглядача і виконавця, особу, яка виносить рішення в дисциплінарних органах, що діють відповідно до законодавства;
- 5) особу, яка є працівником державної адміністрації, іншого державного органу чи органу територіального самоврядування, за винятком, коли така особа виключно надає послуги, а також іншу особу, яка має право приймати адміністративні рішення;
- 6) особу, яка є працівником державного контролюючого органу або контролюючого органу територіального самоврядування, за винятком, коли така особа виключно надає послуги;
- 7) особу, яка обіймає керівну посаду в іншій державній установі;
- 8) працівника органу захисту громадської безпеки або пенітенціарної служби;
- 9) особу, яка несе військову службу;
- 10) працівника міжнародного кримінального трибуналу, за винятком, коли така особа виключно надає послуги [7, s. 135].

Необхідно звернути увагу на те, що наближеним до цього поняття є поняття «особа, яка виконує публічну функцію», яке своє визначення в законодавстві (§ 19 ст. 115 КК РП). Зіставлення цього поняття з поняттям «державний службовець» уможливило висновок, що перше із цих понять має ширше значення, бо також охоплює публічних службовців. У зв'язку з цим особи, які виконують публічні функції, є публічними службовцями. На них не поширюється положення § 3 ст. 111 КК РП, згідно з яким до польського публічного службовця, який виконує свої обов'язки за кордоном і за кордоном вчиняє злочин у зв'язку із виконанням своїх службових функцій, польське кримінальне право застосовується, незважаючи на те, що закон, який діє на території вчинення, не вважає це діяння злочином [2, s. 101].

У контексті розглянутих ознак суб'єкта кримінально караного діяння, які зумовлюють притягнення особи до

кримінальної відповідальності або застосування до неї інших заходів кримінально-правового характеру, виникає питання, чи існують певні особливості, пов'язані із суб'єктом злочину залежно від стадії вчинення злочину (готування, замах) чи виду співучасті (підбурення, пособництво, виконання, співвиконання, організація злочину, замовлення вчинення злочину).

За загальним правилом, окрім наявності загальних ознак суб'єкта кримінально караного діяння особа не має володіти іншими ознаками, які залежать від стадії злочину чи форми співучасті. Однак є винятки.

Стадії вчинення злочину

Перш за все необхідно наголосити, що не є кримінально караним намір вчинити кримінально каране діяння.

Згідно з § 2 ст. 16 КК РП, готування до злочину є кримінально караним лише тоді, коли це передбачено законодавством. Лише в таких випадках застосовується § 1 ст. 16 КК РП, який описує готування, в контексті чого постає питання про можливість необхідності володіння винною особою певними особливими ознаками, що детермінують відповідальність за такі дії або можливість застосування інших заходів кримінально-правового характеру. Згідно з цією статтею готування до злочину має місце лише тоді, коли винна особа з метою вчинення кримінально караного діяння створює умови для безпосередньої його реалізації, а саме: домовляється з іншою особою, здобуває або пристосовує засоби, збирає інформацію або складає план дій. Отже, у цьому випадку не вказується про певні особливості суб'єкта кримінально караного діяння на зазначеній стадії.

На стадії замаху також не визначено особливостей щодо суб'єкта. Не передбачає таких особливостей ні § 1 ст. 13 КК РП, який окреслює умови відповідальності за замах на злочин, ані § 2 ст. 13 КК РП, що окреслює умови відповідальності за замах на злочин. У разі замаху на злочин, який не має шансів на реалізацію, ознаки винної особи є, по суті, умовою, що зумовлює кваліфікацію діяння як замаху на кримінально каране діяння, який не має шансів на реалізацію у зв'язку з відсутністю потерпілого. Чи може така людина бути потерпілим від замаху на злочин, залежить від стосунків цієї людини з винним у вчиненні цього діяння. Наприклад, у разі нараження на безпосередню небезпеку для життя чи здоров'я, коли винна особа не зобов'язана опікуватися цією людиною, хоча робить це з переконанням, що зобов'язана опікуватися нею. Якщо винна особа не мала стосунків із потерпілим, це є підставою для кваліфікації такого діяння як замаху на злочин, який не має шансів на реалізацію [8, s. 53].

Форма співучасті

У цьому випадку постає також питання, чи впливає форма співучасті на визначення ознак суб'єкта злочинного діяння, дії або бездіяльності (вчинення одноособово чи у співучасті, керування вчиненням протиправного діяння, замовне діяння, підбурення і пособництво). Відповідні приписи чинного польського Кримінального кодексу, які описують суть вказаних форм (§§ 1–3 ст. 18 КК РП), не вказують на наявність таких особливих ознак властивостей, однак із певними винятками.

Таким винятком є виконання, про яке йдеться в § 1 ст. 18 КК РП, де зазначається: «використовуючи залежність однієї особи від себе, дає їй завдання вчинити злочинне діяння». У світлі наведеного формулювання можливість кваліфікації діяння винної особи як виконавця зумовлена, зокрема, згаданим стосунком залежності, що поєднує винного з особою, яка виконує завдання щодо вчинення злочинного діяння. Виконавець протиправного діяння має володіти такою ознакою, як залежність від винного. Вважається, що залежність може бути зумовлена різними обставинами, наприклад, службовим підпорядкуванням чи погрозами [9, s. 121].

Іншим винятком є організація, яка полягає в керуванні виконанням дії іншою особою. Вважається, що для того,

щоб можна було говорити про «керувати виконанням діяння іншою особою», необхідним є існування, принаймні, потенційної влади особи, яка керує поведінкою іншої особи під час вчинення нею забороненого діяння, здійснення влади над реалізацією діяння. Ця особливість також визначає інкримінування вчинення злочину, який має вказану форму.

Винятком є пособництво, яке полягає в допомозі винній особі вчинити злочинне діяння, або діяння, яке полягає в порушенні спеціального обов'язку, пов'язаного з недопущенням вчинення протиправного діяння (§ 3 ст. 18 КК РП). Ознакою суб'єкта в такому разі є наявність в особі, яка допомагає, «особливого обов'язку щодо недопущення вчинення протиправного діяння» [10, s. 325].

Висновки. Отже, спеціальні ознаки суб'єкта кримінально караного діяння характеризуються тим, що лише в певних випадках вони зумовлюють кримінальну відповідальність, модифікують її або мають певне значення у сфері застосування стосовно винної особи певних заходів кримінально правового характеру. Зокрема, це: властивості, зумовлені чинністю польського кримінального законодавства за колом осіб, властивості, що зумовлюють

кримінальну відповідальність за вчинення злочину в певній формі, за вчинення індивідуального злочину, властивості, що зумовлюють, модифікують або мають якесь значення у сфері застосування певних заходів кримінально-правового характеру. Так, до ознак суб'єкта кримінально караного діяння поряд із загальними ознаками належать польське громадянство, статус іноземця, а також статус публічної посадової особи, яка несе службу за кордоном. Врахування цього досвіду має бути одним із важливих аспектів реформування українського кримінального закону загалом та питань, пов'язаних зі спеціальними ознаками суб'єкта кримінально караного діяння, зокрема. Також необхідно наголосити, що, за загальним правилом, окрім загальних ознак суб'єкта кримінально караного діяння, особа не має володіти іншими ознаками, які залежать від стадії злочину чи форми співучасті. Однак із цього правила є винятки, що стосуються замаху на кримінально каране діяння, яке не має шансів на реалізацію у зв'язку з відсутністю потерпілого, а також ознак виконавця, організатора та підбурювача, що стосуються використання ними залежності, влади чи наявності в них «особливого обов'язку».

ЛІТЕРАТУРА

1. System Prawa Karnego. Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności. Tom 3. Warszawa. 2017. 1220 s.
2. Zoll A., Włodzimierz W. Polskie prawo karne Część ogólna / Andrzej Zoll, Wróbel Włodzimierz. Kraków. 2013. 608 s.
3. Sobczak J. Kodeks karny. Komentarz, red. R. Stefański. Warszawa, 2015. 1050 s.
4. Kodeks karny Rzeczypospolitej Polski z dnia 6 czerwca 1997 r. / Sejm Rzeczypospolitej Polski. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (дата звернення 24. 08. 2020 р.)
5. Zając D., Odpowiedzialność karna za czyny popełnione za granicą. Kraków, 2017. 616 s.
6. Kodeks karny. Komentarz. Wydanie 8. Redactor Marek Mozgawa. Warszawa. 2017. 1049 s.
7. Pohl Ł., Prawo karne. Wykład części szczególnej / Łukasz Pohl. Warszawa, 2015. 488 s.
8. Liszewska A., Podżeganie i pomocnictwo a usiłowanie, „Państwo i Prawo” 2000, z. 6, s. 51–62.
9. Dębski R., O teoretycznych podstawach regulacji współdziałania przestępnego w kodeksie karnym z 1997 r., „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1998, t. 58, s. 105–127.
10. Kardas P., Teoretyczne podstawy odpowiedzialności karnej za przestępne współdziałanie. Kraków. 2001. 987 s.